

БІМЕТАЛЕВІ ДОВГІ МЕЧІ КІММЕРІЙСЬКОГО ЧАСУ

Данило Клочко

аспірант, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Статтю присвячено мечам типу біметалевої колючо-ріжучої зброї з хрестоподібним руків'ям, які вирізняються з-поміж інших своїми розмірами – до метра включно, натомість інші мечі цього типу сягають 50 сантиметрів. Висунуто гіпотези про походження і призначення таких довгих мечів.

Ключові слова: *кіммерійський час, карасукська культура, Північне Причорномор'я, Кавказ, військова справа, Суботівське городище.*

У 1971 р. на поселенні, яке було датовано межею IX і VIII століть до нашої ери (за Klochko et al., 1998), поблизу села Суботів Черкаської області було знайдено одну з найвідоміших знахідок в українській археології – меч (рис. 1, 4), довжина якого становить приблизно один метр, що виокремлює цей артефакт з-поміж інших біметалевих мечів кіммерійського часу, довжина яких у середньому становить до 50 сантиметрів. Для території України ця знахідка досі залишається унікальною, однак, розглядаючи ареал поширення кіммерійського матеріального комплексу загалом, зустрічаємо кілька прямих аналогій суботівському мечу – достатньо, щоб починати говорити про окрему традицію довгих мечів у військовій справі та збройному комплексі кіммерійського часу.

Найближчою аналогією меча з Суботова є знахідка з Андріївського озера, поблизу міста Тюмень в Росії (рис. 1, 5). Вона має майже ідентичне руків'я, довжина цієї знахідки становить приблизно 90 сантиметрів. Взагалі цей меч можна без перебільшення назвати аномалією: датований він VII ст. до н. е. (за Горелик, 2003), а знайдений на території Західного Сибіру, тобто досить близько до ареалу східної частини андронівської культури, майстри якої створювали кинджали, що стали прототипами для типу біметалевих мечів та кинджалів із хрестоподібним руків'ям. До цього типу належать довгі мечі, які ми розглядаємо тут, а сам тип зароджується на території

© Данило Клочко, 2022

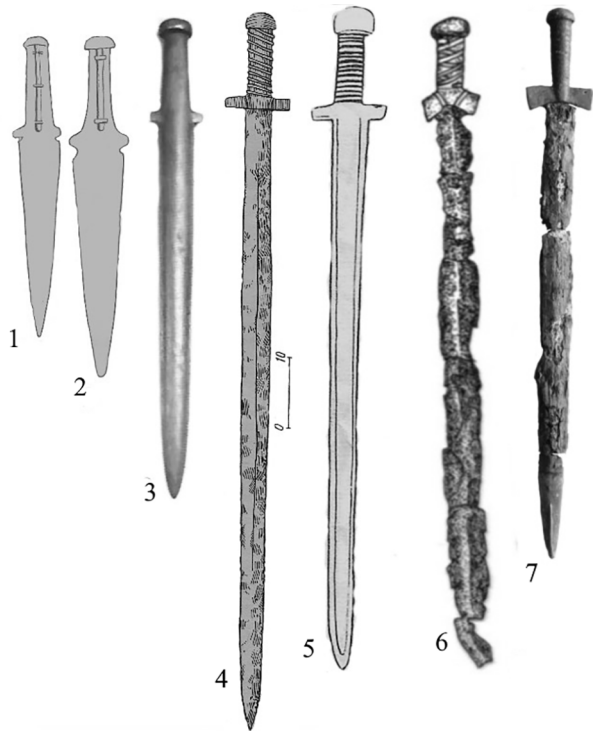

Рис. 1. Карасукські прототипи (1–3) й довгі біметалеві мечі (4–7). 1, 4 – Суботів; 2 – Київська область; 3 – Лубенський скарб (Полтавська область); 5 – меч з Андріївського озера; 6 – меч із могильника Клин-Яр III; 7 – «Новий кавказький меч» (1, 2 – за Тереножкин, 1976; 3, 4 – за Клочко, 2006; 5 – за Горелик, 2003; 6 – за Дударев, 1991)

ської колучо-ріжучої зброї (рис 1, 1–3) – два кинджали й один меч. Ці предмети було знайдено на території України, тобто вони є безпосередніми прототипами біметалевих мечів і кинджалів із хресто-подібним руків'ям (Тереножкин, 1976).

На рис. 2 представлено різноманіття руків'їв мечів та кинджалів цього типу, що походять з території України, Росії та країн Центрально-Східної Європи. Можна побачити, що цей тип був досить розгалуженим і мав різні варіанти: з коротким перехрестям; з довгим; з прямим або ж зігнутих, більше подібним до перехрестя скіфського часу; з гладким держакком; з орнаментованим тощо.

Повернемось безпосередньо до довгих мечів кіммерійського часу. Ще дві знахідки походять із Кавказу. Перша (рис. 1, 6) – із могильника Клин-Яр III, що поблизу міста Кисловодськ (Ставропольський край, Росія). Довжина меча ідентична довжині меча з Андріївського озера – 90 сантиметрів. Інша знахідка (рис. 1, 7) дещо коротша –

Північного Причорномор'я. Більше того, меч з Андріївського озера є цілковито бронзовим, що дає змогу говорити про те, що він, скоріше за все, був виготовлений на місці (тобто там само, в Західному Сибіру), а не принесений із Північного Причорномор'я або Передкавказзя. Це, своєю чергою, може бути свідченням контактів тогочасного населення Північного Причорномор'я (кочового, насамперед, враховуючи відстань) із народами Центральної Азії. Контакти ці, зважаючи на знахідку меча, були досить тісними і передбачали обмін не тільки матеріальними предметами, а й ідеями та традиціями.

Також, для кращого розуміння теми, що розглядаємо, наводимо кілька зразків карасук-

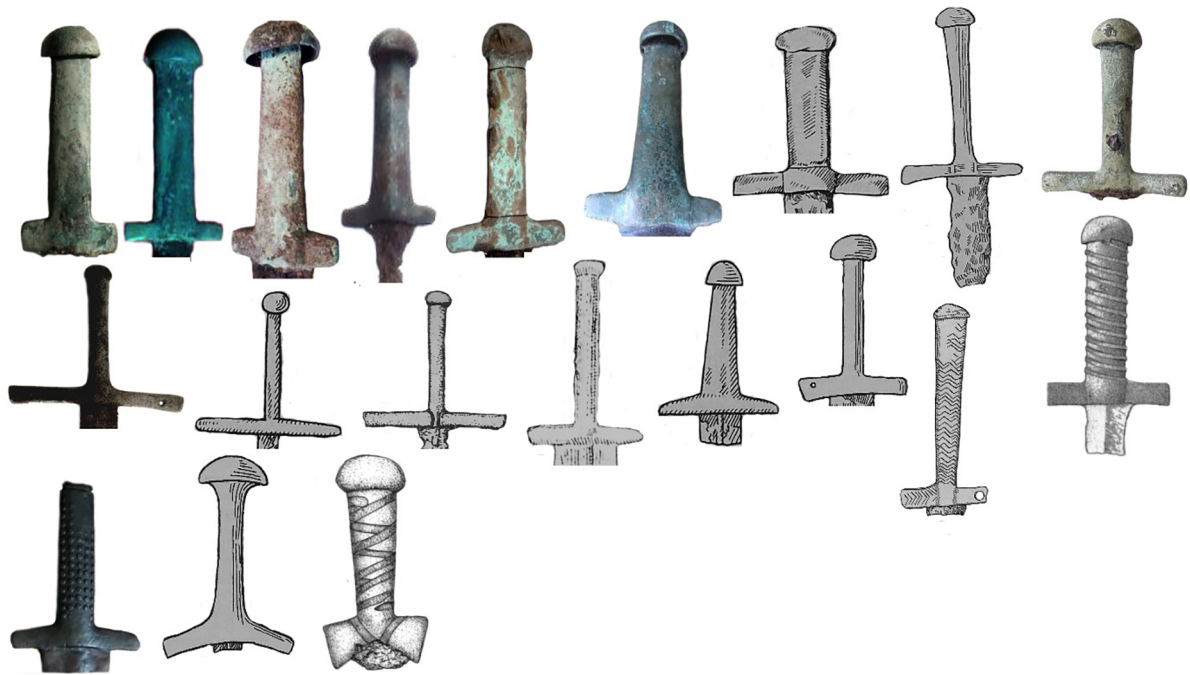

Рис. 2. Хрестоподібні руків'я біметалевих мечів і кинджалів (за Klochko, 2020)

«лише» 70 сантиметрів, що робить її найкоротшим мечем цієї традиції з тих, що представлені тут. Точне походження цього предмета невідоме, однак супровідний матеріал (кінська вузда та бляшки), а також цілковита подібність до меча з могильника Клин-Яр III вказують так само на територію Кавказу. Як можна бачити, обидва меча мають однакову форму руків'я – більш розвинену порівняно із суботівським мечем, а також наближену до типової форми скіфських акінаків. Тож можна впевнено припускати, що ці два меча не старші за знахідку з Суботівського городища, а радше навпаки – дещо молодші.

Як підсумки пропонуємо кілька гіпотез, які можна висунути уже зараз стосовно розглянутих тут біметалевих довгих мечів: по-перше, цілком імовірно, що ця традиція була не такою вже й рідкісною, як може здаватися; проблема збереженості є універсальною для типу біметалевих мечів і кинджалів із хрестоподібним руків'ям: дуже часто залізний клинок доходить до нас у пошкодженому стані (якщо доходить взагалі), що унеможлиблює визначення точної довжини знахідки. По-друге, можна припустити, що традиція кіммерійських довгих мечів являє собою злиття двох традицій – східної та західної. Як уже було згадано, сам тип біметалевих мечів і кинджалів із хрестоподібним руків'ям (до якого належать розглянуті нами мечі) утворився в результаті знайомства майстрів східної частини андронів-

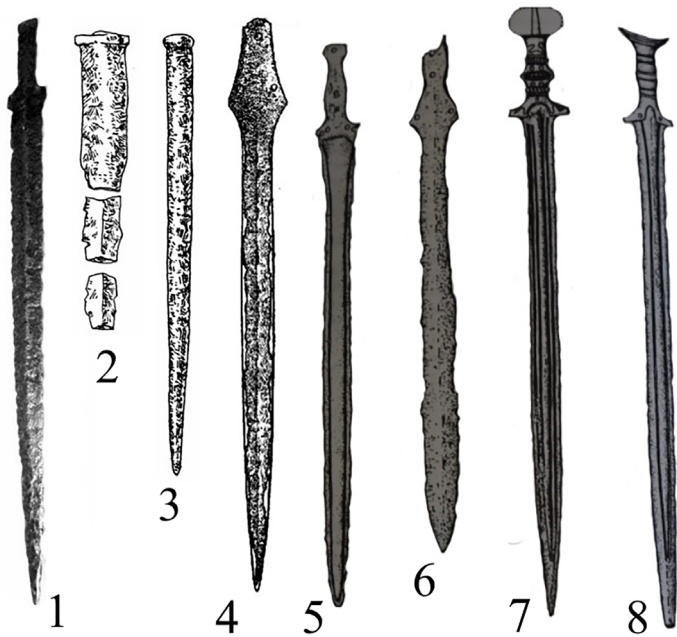

Рис. 3. Довгі мечі європейських типів: 1 – колекція ПЛАТАР; 2 – с. Носачів (Черкаська область); 3 – с. Зольне (Крим); 4 – Слободзея (Молдова); 5 – Преджмежице (Чехія); 6 – Брно-Обрану (Чехія); 7–8 – Гамув (Польща) (1–3 – за Клочко, 2006; 4 – за Махортих, 2008; 5–8 – за Chochorowsky, 1993)

вали набіги приблизно у VIII ст. до н. е. Ці довгі мечі скоріше за все використовували піші та колісничі воїни (за Клочко, 2006). По-третє, важливим запитанням є причини виникнення такої традиції. Найочевиднішим поясненням є поява нових, більш міцних і масивних форм озброєння (як захисного, так і наступального), принесених кочовиками зі сходу приблизно у IX–VIII ст. до н. е., зокрема так званих лускових обладунків, виготовлених із заліза (залишки одного з таких знайдені у похованні Стеблів-15), які необхідно було пробивати, а також великих списів (на кшталт тих, що були знайдені у складі Лубенського скарбу), які потрібно було ламати. Не можна виключати також, що розглянуті тут мечі є свідченням того, що кочове (тобто переважно кінне) військо мало також піших, а можливо і колісничих воїнів, які і використовували ці довгі мечі. Можна припустити також, що довгі біметалеві мечі є маркерами найдавнішого використання меча верхи в ареалі поширення кіммерійського матеріального комплексу. Про сам факт подібного ведення бою кочовиками кіммерійського часу говорить нам зображення з Клазомен, яке ілюструє «малоазійський розділ» історії кіммерійців.

ської культури із залізом, що відбулося в результаті їхньої міграції з Центральної Азії до Північного Причорномор'я. Безпосередньо довгі мечі цього типу ймовірно виникли під впливом давньої військової справи європейських осілих народів, як приклад наводимо мечі, знайдені на території України (рис. 3, 1–3), в кургані Слободзея (Молдова) (рис. 3, 4), а також Чехії (рис. 3, 5–6) та Польщі (рис. 3, 7–8) – тобто територій, на які кочові племена Північного Причорномор'я здійснювали набіги приблизно у VIII ст. до н. е. Ці довгі мечі скоріше за все використовували піші та колісничі воїни (за Клочко, 2006). По-третє, важливим запитанням є причини виникнення такої традиції. Найочевиднішим поясненням є поява нових, більш міцних і масивних форм озброєння (як захисного, так і наступального), принесених кочовиками зі сходу приблизно у IX–VIII ст. до н. е., зокрема так званих лускових обладунків, виготовлених із заліза (залишки одного з таких знайдені у похованні Стеблів-15), які необхідно було пробивати, а також великих списів (на кшталт тих, що були знайдені у складі Лубенського скарбу), які потрібно було ламати. Не можна виключати також, що розглянуті тут мечі є свідченням того, що кочове (тобто переважно кінне) військо мало також піших, а можливо і колісничих воїнів, які і використовували ці довгі мечі. Можна припустити також, що довгі біметалеві мечі є маркерами найдавнішого використання меча верхи в ареалі поширення кіммерійського матеріального комплексу. Про сам факт подібного ведення бою кочовиками кіммерійського часу говорить нам зображення з Клазомен, яке ілюструє «малоазійський розділ» історії кіммерійців.

Бібліографія

- Горелик, М.В., 2003. *Оружие древнего Востока (IV тысячелетие – IV в. до н. э.)*. 2-е изд. доп. Санкт-Петербург: ТПП «Атлант».
- Дударев, С.Л., 1991. *Из истории связей населения Кавказа с киммерийско-скифским миром*. Грозный: Чечено-Ингушский государственный университет им. Л. Н. Толстого.
- Клочко, В.І., 2006. *Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р.Х.)*. Київ.
- Махортых, С.В., 2008. *Культура и история киммерийцев Северного Причерноморья*. Киев.
- Тереножкин, А.И., 1976. *Киммерийцы*. Киев: Наукова думка.
- Членова, Н.Л., 1976. *Карасукские кинджалы*. Москва: Наука.
- Chochorowsky, J., 1993. *Ekspansja kimmeryjska na tereny Europy Srodkowej*. Krakov: Uniwersytet Jagiellonski.
- Klochko, D.D., 2020. On one of the weapon types of Cimmerian time. *Археологія*, 2, с. 62–70.
- Klochko, V.I. et al., 1998. The chronology of the Subotiv settlement. *Radiocarbon*, 40 (2), pp. 667–673.

BIMETALLIC LONG SWORDS OF CIMMERIAN TIME

Danylo Klochko | PhD student, National University of Kyiv-Mohyla Academy

The article is dedicated to the swords of bimetallic type with cross-shaped handles, which stand out due to their sizes – up to 1 m, while other swords of this type only reach 50 cm. The hypotheses about the origin and purpose of such long swords are suggested.

Keywords: *Cimmerian time, Karasuk culture, North Pontic Region, Caucasus, warfare, Subotiv settlement.*